

John Locke'da Politik Liberalizmin İnşası Üzerine Bir Değerlendirme*

An Evaluation of the Formation of Political Liberalism of John Locke

Mehmet Evren

*Dr. Öğrt. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Sabire Yazıcı Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı
Assist. Prof, Aksaray University, Sabire Yazıcı Faculty of Science and Letters, Department of History of
Philosophy*

Aksaray / Turkey

mehmet_efesus@hotmail.com | <https://orcid.org/0000-0003-3237-7526>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Information / Makale Bilgisi

Received / Geliř Tarihi: 07.09.2021

Accepted / Kabul Tarihi: 10.12.2021

Published / Yayın Tarihi: 30.12.2021

DOI: [10.33420/marife.992414](https://doi.org/10.33420/marife.992414)

Cite as / Atıf: Evren, Mehmet. "John Locke'da Siyasal Liberalizmin İnşası Üzerine Bir Değerlendirme". *Marife* 21/2 (2021): 963-988. <https://doi.org/10.33420/marife.992414>

Plagiarism / İntihal: *This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.*

Copyright / Telif Hakkı: *"This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslar arası Lisansı altında lisanslanmıştır."*

Ethical Statement / Etik Beyan: *This study derived from doctoral thesis titled "Comparison of liberalism John Locke and John Rawls" by Mehmet Evren under the supervision of Prof Osman Elmalı at Atatürk University Social Sciences Institute in 2015. / Bu çalışma 2015 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Mehmet Evren tarafından Prof. Dr. Osman Elmalı danışmanlığında "John Locke ve John Rawls Liberalizminin Karşılaştırılması" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.*

John Locke'da Politik Liberalizmin İnşası Üzerine Bir Değerlendirme

Özet

İnsanların toplu halde yaşadığı her yer ve zamanda, insanlar arasındaki ilişkiyi düzenlemek, ortaya çıkan problemleri çözmek ya da ortaya çıkabilecek muhtemel sorunları baştan engellemek için yönetim ile ilgili düşünce ve uygulamalar olarak nitelenebilecek politika disiplininin var olageldiği görülmektedir. Politika alanına felsefi bir bakışla yönelmek olan politika felsefesi, insanın toplumla ve politik iktidarla nasıl bir ilişki kurması gerektiği yönünde çözümler arandığı bir alandır. Çalışmamızın amacı, çağdaş politik felsefesinde de önemli bir başlık konusu olan liberalizmin kurucu temsilcilerinden olan John Locke'un (1632-1704) politik liberalizm anlayışını değerlendirmektir.

Bu değerlendirmeyi yaparken, John Locke'un, temelde inançlara karşı yönetimin tutumunun nasıl olması gerektiğine dair yazdığı "Epistola de Tolerantia" (Hoşgörü Üzerine Bir Mektup) (1689) ve yaşadığı dönemdeki politik çalkantılara tepki niteliğinde olan "Two Treatises of Government" (Yönetim Üzerine İki İnceleme) (1690) isimli ana eserler temel alınmıştır. Dönemin toplumsal ve politik problemlerinin çözümüne yönelik yazılmış olan bu eserlerde John Locke, sadece bireyin negatif özgürlüğünü savunmakla kalmamış aynı zamanda o, bu çalışmalarında temelde eşit ve özgür olarak dünyaya gelen insanların "hayat, özgürlük ve mülkiyet" haklarını teminat altına alan, sınırları belirlenmiş bir devlet anlayışını benimsemiştir. Yine Locke, bu eserlerinde sınırları hukukla belirlenmiş bir devleti savunurken öte yandan da temel hak ve özgürlükleri genişleyen bir birey anlayışını egemen kılmaktadır. Bu bağlamda Locke'un bireye ve devlete yönelik söylemleri modern bireyin temel hak ve özgürlük mücadelesinde kayda değer gelişmeler olarak değerlendirilebilir. Locke'un bu düşünceleri günümüz insan hakları ve demokrasi tartışmalarına da referans oluşturmaktadır.

Locke, bireyin kazanımları noktasında insanın özgür iradesi ve emeğiyle elde ettiği şeyin kullanımında özgür olduğunu ifade eder. Dolayısıyla Locke'ta emek sonucunda elde edilen mülkiyet aynı zamanda bireyi özgürleştiren şey olarak görülebilir. Bu yüzden ona göre devlet, mülkü korumak ve güvenliği sağlamakla yükümlü sınırları belirlenmiş minimal devlet olmalıdır. Zira Locke insanların özgürlüğünü sağlamanın teminatı olarak özel mülkiyetin korunmasını gerekli görmektedir. Bu anlayış da serbest piyasa koşullarını, ekonomik liberalizm anlayışını ya da kapitalist bir sistemi anımsayan hukuk devletini gerekli kılmaktadır.

Locke, hukuk devletinin de teminatı olan yasaların aynı zamanda bireyin özgürlüğünü ve eşitliğini muhafaza edeceğini belirtmektedir. Bu bağlamda Locke'un insanların doğuştan eşit ve özgür olduklarını onaylayan doğal hukukun şekillendireceği pozitif hukuk anlayışını savunması önemlidir. Bu yüzden Locke, sınırsız yetkilerle donatılmış bir iktidar olamayacağını ve devletin sahip olacağı yetkinin hiçbir biçimde aşılması gerektiğini ifade etmektedir. Bilhassa yönetim ile ilgili düşünceleri, onun oldukça demokratik bir politik fikre malik olduğunu göstermektedir. Yaşadığı çağı dikkate alarak değerlendirdiğimizde Locke'un devlet yönetiminde yasama organını bir adım daha önde tutmuş olması, onun demokratik ve özgürlükçü bir tutuma sahip olduğunun güçlü bir işareti olarak görülebilmektedir.

Locke'un kendi döneminde birbiriyle ilişkilendirdiği iki özgürlük alanını yani politik ve dinsel özgürlükleri birlikte vurgulamış olması da önemlidir. Locke'un bu tavrı ifade özgürlüğü ve hoşgörü açısından değerlendirildiğinde daha da önem arz etmektedir. Zira Locke, bir toplumda dinsel toleranstan bahsetmek için, yönetimin din üzerinde hiçbir zoru ya da müeyyidesinin olmaması gerektiğini ifade etmektedir. O'nun, bu sözünden de anlaşıldığı üzere, politik iktidar ile kilisenin birbirlerinin alanlarına müdahil olmalarını istememektedir. Locke'un bu yaklaşımı devletin inançlı olana da inanmayana da eşit mesafede durması gerektiği anlamına gelmektedir. Locke'un dinî hoşgörü anlayışına ateistleri ve Katolikleri katmadığına dair bazı eleştiriler yöneltirse de yaşadığı dönem göz önüne alındığında hoşgörü ve çokkültürlülük anlayışı noktasında farkındalık yarattığını söyleyebiliriz.

Politik iktidarın kaynağını toplumda gören Locke'un her zaman için toplumun direnme hakkının saklı olduğuna dair yaptığı çözümlere de çalışmada yer verilmiştir. Çalışmada sadece Locke'un toplumun yönetime hangi durumlarda direnmesinden bahsedilmemiş aynı zamanda onun toplumun hangi koşullarda çözüleceğine dair düşüncelerine de değinilmiştir. Zira Locke'a göre toplumun yönetime direnmesi için bazı şartların oluşması da gerekmektedir.

Son olarak, John Locke'un politik liberalizm anlayışının irdelendiği bu çalışmada; onun doğa durumu, doğa yasası, özgürlük, eşitlik, birey, mülkiyet, devlet, direnme hakkı, kadın-erkek eşitliği, hoşgörü,

vatandaşlık hakkı ve sözleşme gibi unsurları, eserlerinde nasıl ele aldığına da dikkatler çekilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Politika, Liberalizm, Özgürlük, Mülkiyet, Hoşgörü, Direnme Hakkı.

An Evaluation of the Formation of Political Liberalism of John Locke

Summary

It is seen that some political disciplines arise in the form of ideas and applications about government to regulate the relationships between people, solve current problems, or stop possible problems that may arise in the future. Political philosophy is the study of solutions for the question of how people should interact with society and political power. This study aims to evaluate John Locke's (1632-1704) ideology of political liberalism as a founder of liberalism that is still a significant subject matter in modern political philosophy.

The two major sources for this evaluation are "Epistola de Tolerantia" ("A Letter Concerning Toleration", 1689) which deals with how governments should fundamentally behave towards beliefs, and "Two Treatises of Government" (1690) which is a reaction against the political turbulences in his time. Written to find solutions for contemporary social and political problems, Locke does not only defend an individual's negative freedom but also inherits an idea of a state which is limited but guarantees the citizens' rights to life, freedom, and property who are fundamentally born as equal and free. Similarly, Locke argues for a government whose limits are defined by the law and for an individual with expanding fundamental rights and freedoms. In this regard, Locke's statements on citizens and government may be regarded as significant advancements for an individual's pursuit of fundamental rights and freedoms. Such ideas by Locke act as references for current discussions on human rights and democracy.

Locke claims that individuals are free in their use of things that they acquire with their free will and labor. Therefore, property for Locke may be regarded as something that also liberates the individual as property is acquired through labor. For him, the state should be established as a minimal state, limited, and tasked to protecting property and providing safety. It is because Locke regards the protection of private property as the assurance of people's freedom. In turn, this ideology requires free-market conditions and a constitutional state which affirms the idea of economic liberalism or a capitalist system.

Locke states that laws that are also the foundation of a constitutional state protect individuals' freedom and equality. He must advocate the idea of positive law which is shaped through natural law where people are born free and equal. The governments must have limited authority. His ideas especially on governance show that Locke possesses a very democratic political ideology. Locke places the legislature with a higher priority in state management, which may be regarded as an important sign of his democratic and libertarian attitude concerning his time.

It is also significant that Locke emphasizes political and religious freedoms as two fields of freedom together, which is rather important in regard to freedom of speech and tolerance. Similarly, Locke claims that the state may not pose any pressure or sanctions on religion to provide religious tolerance. It means that political management and church may not interfere with each other at all. Locke's approach signifies that the state should keep an equal distance to both the believer and non-believer. While there is criticism on Locke as he excludes atheists and Catholics from his idea of religious tolerance, he clearly creates awareness in terms of his ideology of tolerance and multiculturalism based on his time.

This study also includes Locke's analyses on how society always keeps the right to resistance. It does not only mention the situations where society should resist the government but also the conditions where society would disassemble. According to Locke, there are some circumstances for a society to resist the government.

Finally, this study which investigates John Locke's idea of political liberalism aims to point out how he deals with concepts such as state of nature, natural law, freedom, equality, individual, property, state, right of resistance, equality between men and women, tolerance, right of citizenship and contract in his works.

Keywords: Politics, Liberalism, Freedom, Property, Tolerance, Right of Resistance.

Giriş

İngilizce karşılığı “politics” olan “politika” sözcüğü Antik Yunan’da şehir anlamına gelen “polis” kelimesinden türemiştir. Antik Yunan’da “polis” diye adlandırılan kent devletleri yurttaşların şehir işlerine duyarlı olduğu ve aktif katılımın sağlandığı bir modeldir. Bu, gerçek demokrasinin olmadığı bir model olup; vatan-daştan kastedilen de oy kullanabilen imtiyazlı bir zümredir.¹ Ancak bu modelde “insanın toplumla ve politik otoriteyle nasıl bir ilişki içinde olması”² gerektiğine dair çözümler de aranmaktadır. Bu bağlamda Leo Strauss’un (1899-1973) da ifade ettiği gibi, Atina’da zuhur ettiği andan itibaren, politika felsefesinin anlamı hep açık olmuştur. Her politik eylem ya muhafaza etmeyi ya da değiştirmeyi amaçlamıştır. Muhafaza etmek daha kötüyeye doğru bir değişime mâni olmak; değiştirmeden kasıt ise daha iyi bir gidişeye rehberlik etmektir.³ Dolayısıyla politika felsefesinin toplum-da ortaya çıkan problemleri çözmek toplumsal ve politik hayatın nasıl olması gerektiğine dair sorunlara rasyonel merkezli bir çözüm üretmek⁴ gibi bir amacı da söz konusudur.

Bu amaç doğrultusunda politika felsefesi; devlet, birey, haklar, adalet ve ce-maat gibi kavramların nasıl anlaşılmalı gerektiği üzerine ciddi tartışmalara mey-dan vermekle birlikte; muhafazakârlık, sosyalizm, anarşizm, faşizm ve liberalizm gibi ideolojilere çok yönlü bir bakış açısı kazandırmaktır.⁵ Dolayısıyla politika fel-sefesinin bir başlık konusu olan liberalizm, bireyi merkeze alan ve bireye çok yönlü bir bakış açısı kazandırmayı hedefleyen bir ideoloji olarak görülmektedir.

Biz de bu çalışmada liberalizmin kurucularından olan John Locke’un (1632-1704) politik liberalizmi üzerinde durmaya çalışacağız. Nitekim Locke sadece yaşadığı dönemdeki toplumsal ve politik problemlere yönelik çözümler üretmemiş-tir. Locke’un, aynı zamanda özgürlükçü demokrasi düşüncesi, bilhassa günümüzde insan hakları ve hukuk devleti tartışmaları söz konusu olduğunda önem kazan-maktadır. Zira günümüzde liberal demokrasi denildiğinde John Locke akıllara gel-mektedir. Bununla birlikte Locke’un temelde inançlara karşı yönetimin tutumunun nasıl olması gerektiğine dair çözümler ürettiği politik liberalizm anlayışı, yani onun politik yönetimin inana da inanmayana da eşit mesafede durabilmesi düşün-cesi, hoşgörü ve çokkültürlülük anlayışı çağımızda fikir ve inanç özgürlüğü tartış-malarının odak noktasında yer almaktadır. Dolayısıyla Locke’un politik liberaliz-mine yönelik bir değerlendirme yapabilmek için onun politik liberalizminde kul-landığı doğa durumu, mülkiyet, toplumsal sözleşme, özgürlük (negatif özgürlük), sınırlı devlet, hükümetin temeli, cinsiyet, sınıf ve yurttaşlık, dinî hoşgörü ve diren-me hakkı gibi unsurlara değinmek gerekmektedir. Ancak Locke’un politik libera-lizm anlayışına geçmeden önce liberalizmin kavramdan ideolojiye geçişte tarihsel

¹ Atilla Yayla, *Siyaset Teorisine Giriş* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2012), 13.

² Ahmet Cevzici, *Felsefe* (İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2008), 351.

³ Leo Strauss, *Politika Felsefesi Nedir?* çev. S. Zelyüt Hünler, (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000), 32.

⁴ Hüsameddin Erdem, *Felsefeye Giriş* (Konya: Hü-Er Yayıncılık, 2013), 169.

⁵ Nevzat Can, *Siyaset Felsefesi Problemleri* (Ankara: Elis Yayınları, 2005), 9-10.

olarak nasıl dönüştüğü üzerinde kısaca durmak konunun bütünlüğü açısından önem arz etmektedir.

1. Liberalizm

Liberalizmin kelime kökeni Latince “liberalis” sözcüğü olup “cömert, soylu ve özgürlükçü” kişi manasına gelmektedir. Ancak modern kullanımında liberalizm bu üç anlamından sadece “özgürlükçülük” ilkesine bağlı kalabilmiştir.⁶ Bununla birlikte liberalizmin tarihi ile yönetimin yetkilerinin sınırlandırılmasının, yani egemen güce karşı fermanlar, ayrıcalıklar, beratlar, temsil biçimleri vb. yollarla bireysel hakların genişletilmesinin ve teminat altına alınmasının tarihi, iş birliği yaparcasına el ele gitmiştir.⁷ Bunlar bireyin temel hak ve özgürlük mücadelesinde kayda değer gelişmeler olarak değerlendirilebilir.

Elbette bu gelişmeler yani bireyin lehine yönetimin yetkilerinin sınırlandırılması sürekli ivme kazanarak meydana gelmiş değildir. Örneğin 17. yüzyılda Batı Avrupa'da yaşanan olaylar sonucunda mutlakiyetçi monarşiler, orta çağ boyunca devam etmiş olan dağınık ve adem-i merkezîyetçi feodal düzenin yerini almıştır. Ancak öyle bir zaman gelmiştir ki, mutlakiyetçi yapının ve kilisenin dinî kurumlarıyla toplumlar üzerinde ilahi bir ahlak öğretisi temelinde oluşturdukları tahakküm kabul edilemez olmuştur. Bu yüzden tıpkı politik ve toplumsal yasaların akıl yoluyla keşfedilmesi gibi, ahlaki kanunlar da akıl yoluyla bilinebileceği tartışılmaya başlanmıştır.⁸ Bunların yaşanmasında mutlakiyetçi yönetimler kadar din savaşlarının da rolü bulunmaktadır. Öyle ki 1562-1598 yılları arasında Huguenotlarla Katoliklerin mücadelesi sırasında yani Fransız Din Savaşları'nda milyonlarca kişi ölmüştür ve bilhassa Otuz Yıl Savaşları, Almanya diye adlandırılan bölgede nüfusu 21 milyondan 13,5 milyona kadar düşmüştür. Anlaşılan o ki insanların ruhunu kurtarmak savaş ile mümkün olmayacaktır. Bu nedenle toplumların farklı görüş açılarını ve hayat biçimlerini tolere etmek gerekecektir.⁹ Yaşanan bu gelişmeler din savaşlarına bir reaksiyon olan, bireyin temel hak ve özgürlüklerini savunan liberalizmin önem kazanmasını sağlamıştır diyebiliriz.

Bununla birlikte daha önce değinildiği gibi politik ve toplumsal yasaların akıl yoluyla belirleneceği, benzer şekilde ahlaki kanunların da akıl aracılığıyla bilinebileceği kanaatini doğurmuştur. Bu bağlamda John Locke, insan türünün bütün üyelerinin ahlak, yetenek ve akıl sahibi varlıklar olduğunu ifade etmektedir. Hatta Locke doğa yasasının herkesi eşit ölçüde kapsadığını ve böylelikle insanların temel ahlaki eşitliğini güvence altına aldığını ileri sürer.¹⁰ Yani Locke, insanların doğuş-

⁶ Ömür Birler, “Liberalizm”, *Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*, ed. Gökhan Atılğan - E. Atilla Aytekin, (İstanbul: Yordam Kitap, 2014), 299.

⁷ Fatmagül Berktaş, “Liberalizm”, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*, ed. H. Birsen Örs (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013), 53.

⁸ Birler, “Liberalizm”, 300-301.

⁹ Jason Brennan, *Liberteryenizm*, çev. Atilla Yayla, (Ankara: Liberte Yayınları, 2015), 51.

¹⁰ Leon P. Baradat, *Siyasal İdeolojiler Kökenleri ve Etkileri*, çev. Abdurahman Aydın, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012), 95.

tan eşit ve özgür olduğunu ifade etmektedir. Nitekim kaleme aldığı *Yönetim Üzerine İki İnceleme ve Hoşgörü Üzerine Bir Mektup* adlı çalışmalarında hoşgörüyü anlayışını ve bireyin temel hak ve özgürlüklerini savunmayı ilke edinen Locke, ayrıca yasamanın üstünlüğünü ve sınırlı devlet modelini de savunduğu için, klasik liberalizmin kurucu isimlerinden sayıldığını söyleyebiliriz.

Dolayısıyla Locke ve ardılları* bireyin özgür olduğu ve politik yönetimin sınırlandırıldığı bir düşüncenin temsilcileri olarak yerlerini almışlardır. Bununla birlikte Locke'un öncüsü olduğu liberalizm 19. yüzyıla gelindiğinde bir ideolojiye dönüşmüştür ve liberalizmin; bireycilik, özgürlük, akıl, eşitlik, hoşgörüyü, rıza, anayasacılık ve sınırlı devlet modeli¹¹ gibi temel ilkeler pek çok liberal düşünür tarafından savunulmuştur.

Son olarak Avrupa'da bireyin temel hak ve özgürlük mücadelesinde din ve kültür¹² alanlarında yaşanan dönüşümler politika sahasında da kendisini göstermiştir. Öyle ki daha önce de ifade edildiği gibi Avrupa'da bireyin temel hak ve özgürlüklerini sınırlayan mutlakiyetçi yönetimlere itiraz gecikmemiştir ve halkın egemenliğine dayalı yönetim anlayışları savunulmaya başlanmıştır. Bunda bilhassa Locke'un, mutlakiyetçi yönetime karşı çıkışı, sınırları belirlenmiş bir hukuk devleti anlayışı, özel mülkiyet düşüncesi ve inanç ve kanaat özgürlüğünü savunması gibi söylemleri onun politik liberalizmini de önemli kılmaktadır.

2. John Locke'un Politik Liberalizm Anlayışı

Locke'un politik liberalizm anlayışının temelinde *Yönetim Üzerine İki İnceleme ve Hoşgörü Üzerine Bir Mektup* adlı eserleri bulunmaktadır. Locke'un *Yönetim Üzerine İki İnceleme* isimli eserinde siyasi iktidarı, minimal devletin görevleri olan yasama yapma ve bu yasaları uygulama, topluma dışarıdan yönelebilecek şiddet eylemlerine karşı toplumu koruma kudreti ve yalnızca müşterek çıkarlara yönelik olarak görmektedir. Locke, aynı eserinde naif güçler ayrılığı, yani yasama, yürütme, yargı ayrımı, direnme hakkı ve mülkiyet hakkı gibi konulara değinmiştir. Locke, bu eserinde doğal hukuk düşüncesi ve mülkiyet hakkı kadar kişilerin özgürlüğünü de önemli görmekte ve köleliğin ise doğaya aykırı olduğunu söylemektedir. Ona göre keyfilikten kurtulmak için doğa durumunu terk etmiş olan insanın gücü yasadır. Bu yüzden Locke, yasama tarafından alınan bütün kararlarda gözetilen amacın ise genel çıkarları kollamak olduğunu düşünmektedir.¹³

Diğer taraftan politik liberalizmi konu edinen bir başka eseri olan *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*'ta, Locke, politik yönetimle din işlerinin mutlaka ayırt edilmesi gerektiğini ve ikisi arasına adil sınırlar koymanın ne kadar önemli olduğunu ifade

* Adam Smith (1723-1790), Jeremy Bentham (1748-1832), John Stuart Mill (1806-1873), David Hume (1711-1776), Immanuel Kant (1724-1804), Friedrich August von Hayek (1899-1992), Isaiah Berlin (1909-1997), John Rawls (1921-2002) gibi klasik ve sosyal liberalizmin temsilcileri bulunmaktadır.

¹¹ Andrew Heywood, *Siyaset*, çev. B. Berat Özüpek vd., (Ankara: Adres Yayınları, 2013), 72-73.

¹² Avrupa'nın kültür ve din alanında gerçekleştirdiği Rönesans ve Reformasyon hareketleri de bireyin özgürlük mücadelesinde etkili olmuştur.

¹³ Jean Didier, *John Locke*, çev. Atakan Altınörs, (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2009), 63-65.

etmektedir. Şayet bu gerçekleşmezse bir tarafta insan ruhunun menfaatleriyle ilgilenenler ya da ilgilendiğini iddia edenler, diğer taraftan devleti koruyan, yahut en azından koruduklarını zannedenler arasında devamlı meydana gelecek ihtilâfların önüne geçilemeyeceğini söylemektedir.¹⁴ Bu yüzden devletin koruma altına alması gereken “sivil çıkarlar, yaşam, özgürlük, sağlık ve bedenin dinlenmesi ve para, araziler, evler, eşyalar ve benzeri gibi maddî şeylerin mülkiyetidir”.¹⁵ Dolayısıyla Locke'un bu eserinde hoşgörü anlayışı özellikle dinî ve politik hoşgörü önem arz etmektedir. Bununla birlikte Locke'un mutlakiyetçi yönetim anlayışına karşı çıkışı, özel mülkiyet düşüncesi ve inanç ve fikir özgürlüğünü savunması önem kazanmaktadır.

Nitekim Locke'un bilhassa bu iki eseri dikkatle incelendiğinde dinî ve politik hoşgörünün önemine vurgu yapması bununla birlikte politik yönetim ve din işlerinin ayrılması yönündeki düşünceleri ve sınırları hukukla belirlenmiş devlet anlayışı George Sabine'in de ifade ettiği gibi Locke'un fikirlerinin karşılık bulacağı gelişmeler Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi (1776) ve Fransız Haklar Bildirgeleri (1789) olacaktır. Bu büyük politik metinlerle somutlaşacak olan liberalizm, 19. yüzyılda Avrupa kültürünün tesiriyle tüm dünyada gerçekleşeceğini temenni eden ülkelerin de oluşmasına etki edecektir. Bunlar, sivil özgürlükler adı altında düşünce, yazma ve konuşma, dernek kurma özgürlüğü, mal güvenliği ve politik kurumların bilgili bir kamuoyu tarafından denetlenmesi ülkeleridir.¹⁶ 21. yüzyıla gelindiğinde ise Locke'un politik liberalizmi Batı'da insan hakları ve demokrasi lehine yazılan siyasi metinlerde hâlâ güncelliğini korumaktadır. Bununla birlikte Locke'un bu politik metinlerde yer alan düşüncelerinin kökeninde toplum sözleşmesi temelinde ileri sürdüğü liberal demokrasi anlayışı bulunmaktadır. Ancak Locke, insanların toplum sözleşmesiyle kurulan devlet durumuna geçmeden önce bir varsayımdan hareketle tasarladığı doğa durumu ve doğa yasası argümanını kullanmaktadır.

2. 1. Doğa Durumu ve Doğa Yasası Argümanı

Locke, dokuz yıl süren Birinci İngiliz Devrimi'nin ya da İngiliz İç Savaşı'nın toplumda yarattığı trajedinin yakın tanığı olmuştur. Daha sonra Locke, Whigler ve Torieler arasında yaşanan çekişmede Liberal Parti'nin de kurucuları olan Whigler'in yanında yer almıştır.¹⁷ Bununla birlikte Locke, yaşadığı dönemde mutlakiyetçi monarşi ve kölelik düzenine karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla Locke yaşadığı bu politik olaylara yönelik tutumu nedeniyle *Yönetim Üzerine İki İnceleme; Hoşgörü Üzerine Bir Mektup* adlı eserleri yazmıştır. Locke bu eserlerinde yaşadığı

¹⁴ John Locke, *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*, çev. Melih Yürüşen, (Ankara: Liberte Yayınları, 1998), 31.

¹⁵ John Locke, *A Letter Concerning Toleration*, Trans. William Popple, (PDF: N.P, Pennsylvania State University, 1998), 7.

¹⁶ George Sabine, *Yakın Siyasal Düşünceler Tarihi*. çev. Özer Ozankaya. (İstanbul: Cem Yayınevi, 2000), 71.

¹⁷ Michael Roskin, *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür*, çev. Bahattin Seçilmişoğlu, (Ankara: Adres Yayınları, 2013), 31-32.

kasvetli dönemi ve toplumsal hareketleri irdelemiştir ve yaptığı dönem analizlerinin sonucunda politik liberalizmi de inşa etmiştir. Locke'un politik liberalizmin inşasında kullandığı temel öğelerinden biri doğa durumu ve doğa yasası anlayışıdır.

Locke, *Yönetim Üzerine Birinci İnceleme* adlı eserinde söze şöyle başlamaktadır: “Kölelik, insanın öylesine kötü ve alçaltıcı bir durumu ve ulusumuzun cömert karakterine ve cesaretine öylesine taban tabana zıttır ki, bırakınız bir İngiliz asilzadesini, sıradan bir İngiliz'in bile köleliği savunduğu düşünülemez”.¹⁸ Locke'un bu fikri, bizatihi tabiat halinde savunduğu eşitlik ve özgürlük anlayışının bir ürünüdür. Öyle ki, Locke'tan aktarıldığı üzere tabiat halinin başlangıcında mutluluk ve özgürlük vardır, özgürlük ve eşitlik alabildiğine hüküm sürmektedir.¹⁹ Dolayısıyla Locke bu düşüncesini *İkinci İnceleme*'de de sürdürmektedir ve politik yönetime uzanan yolda eşitliği ve özgürlüğü şöyle tanımlamaktadır: “Siyasal iktidarı doğru biçimde anlamak ve onu kökeninden çözmek için, bütün insanların doğal olarak ne durumda olduklarını düşünmeliyiz. Bu durum, insanların başkasından bir şey istemeksizin ya da başkasının iradesine bağlı olmaksızın doğa yasasının sınırları içinde eylemlerini düzenleyebilecekleri ve sahiplikleriyle kişilikleri üzerinde uygun olduklarını düşündükleri biçimde tasarrufta bulunabilme haklarını kullanacakları yetkin bir özgürlük durumudur.”²⁰ Locke'a göre tabiat halinde, bu durumu idare eden, herkesi bağlayıcı bir doğa yasası mevcuttur. Locke, bu yasanın kendisi olan akıl, yalnızca kendisine danışacak olan bütün insanlığa, herkesin eşit ve özgür olduğu için, hiç kimsenin bir başkasının hayatına, sağlığına, bağımsızlığına ya da sahiplenmelerine zarar vermemesi gerektiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte Locke, tüm insanların, başkalarının haklarını ihlal etmekten ve birbirlerine zarar vermekten alıkonulabileceğini söylemektedir.²¹ Locke bu yasaların Tanrı'nın koymuş olduğu ve insanların etik varlıklar olmasından dolayı, onları özgür ve eşit hareket etmeye yönelttiğini söylemektedir.²² Yani bizi eşit ve özgür kılan Tanrı'nın koymuş olduğu yasalarlardır. Bununla birlikte Tanrı'nın koymuş olduğu yasalarla tabiat halinde eşit ve özgür olan rasyonel bireylerin yaşamlarına, özgürlüklerine ve mülk edinmelerine imkân tanıyan doğa durumu arasında bir bağ kurulabilir. Çünkü Locke Tanrı'nın, yeryüzünü insanlığın kullanımına sunmuş olduğunu ve mülk edinirken diğer insanların yaşamları ve özgürlükleri söz konusu olduğunda mağdur edilmemesi gerektiğini ifade eder.²³

Öte yandan Locke'un doğa durumundaki özgürlük anlayışı bir başıbozukluk hali değildir. İnsanın kendi şahsiyeti ve sahiplenmeleri üzerinde tasarrufta bulun-

¹⁸ John Locke, *Yönetim Üzerine İnceleme*, çev. Fahri Bakırcı, (Ankara: Kırılancık Yayınevi, 2007), 1.

¹⁹ Niyazi Öktem, *Sosyoloji ve Felsefenin Verileriyle Devlet ve Hukuk Felsefesi Akımları* (İstanbul: Der Yayınevi, 1993), 176.

²⁰ John Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, çev. Fahri Bakırcı, (Ankara: Ebabel Yayınları, 2012), 9.

²¹ John Locke, *Concerning Civil Government, Second Essay an Essay concerning the True Original Extent and End of Civil Government*, Trans. William Popple, (PDF: Pennsylvania State University, 1998), 6.

²² Donald G. Tannenbaum - David Schultz, *Siyasi Düşüncenin Tarihi*, çev. Fatih Demirci, (Ankara: Liberte Yayınları, 2010), 244.

²³ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.23-24.

ma noktasında kontrol edilemeyen bir özgürlüğe sahip olmamasıdır.²⁴ Zira Locke, doğa durumunda kendini muhafaza etme gayesini gerektirdiğinden daha soylu amaçlar olmadıkça kendi kendisinin veya sahipliğindeki herhangi bir varlığı ortadan kaldırmaya yetecek bir özgürlüğünün olmadığını açıkça vurgulamaktadır.²⁵ Yani Locke kendisini yok eden ve kendine zarar veren bir özgürlük anlayışını savunmaz. Nitekim Locke, doğa durumunda insanların başkasının varlığını yok etmeye yetecek kadar özgürlüğünün olmadığını; ancak hâkimiyet ve yargılama yönüyle insanların eşit hakka sahip olduğu bir durumu da tasvir etmiştir. Dolayısıyla doğa durumundaki sükûneti sağlamak ancak herkesi bağlayan bir doğa yasasıyla mümkündür.

Bununla birlikte Locke, insanın ahlaki yükümlülüğüne vurgu yapar. Bunu da Aristoteles'in "insanın özel görevi zihnin yetilerini rasyonel ilkeye uygun olarak etkin bir şekilde kullanmaktır."²⁶ sözünden çıkarmaktadır. Locke, Aristoteles'in, "her varlığın gerçekleştirilmesi için planlanan özel bir görevi olduğu sözünü"²⁷ vurgulamaktadır. Buradan hareketle insanın hayvan ve bitkilerle ortaklaşa sahip olduğu yetilerini ve insanın gerçek görevinin akla uygun davranmak olduğunu düşünmektedir. Öyleyse insan mecburi olarak aklın emrettiği şeyi gerçekleştirmelidir. Böylece yasal hukuk ile doğal hukuk arasında ayırım yapmış olan Locke, Aristoteles'in "Hukukun doğal olanı her yerde geçerli olanıdır"²⁸ ifadesine yer vermiştir. Bu bağlamda Locke'un devlet anlayışının şekillenmesinde hukukun doğal olduğu görüşü önem teşkil edecektir. Zira devletin, kendisini gerçekleştiren bireylerin amaçlarının ötesinde hiçbir gücü yoktur ve devlet doğal hukuka bağlıdır. Bu yüzden vatandaşlar ona karşı kendini korumaya ve direnmeye devam edebilirler.²⁹ Görüldüğü üzere Locke, burada doğal hukukun pozitif hukuka üstünlüğüne vurgu yapmıştır diyebiliriz.

Öte yandan Locke'un insanın zorunlu olarak aklın emrettiği şeyi yapması durumu, Baradat'ın da ifade ettiği gibi, bireysel özgürlüğü özsel bir hak olarak gören bir anlayış neticesindedir. Zira Baradat'a göre Locke, insanların tabiatları bakımından özsel bir şekilde iyi olduklarını ve kendi başlarına bırakıldıklarında doğal bir biçimde iyi davranacaklarını düşünmektedir.³⁰ Bu bağlamda Locke, doğa durumunu, Thomas Hobbes'un (1588-1679) egemen gücün bulunmadığı, herkesin herkese savaş ilan ettiği bir durum olarak görmez.³¹ Diğer taraftan Jean Jacques Rousseau (1712-1778), sözleşme öncesi kişiler yeni güçler oluşturamadıkları, mevcut güçleri birleştirip kullanmaktan öte bir şey yapamadıkları için, kendilerini

²⁴ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay*, 6.

²⁵ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay*, 6-7.

²⁶ John Locke, *Political Essays*, ed. Mark Goldie, (UK: Cambridge Press, 2002), 83.

²⁷ Locke, *Political Essays*, 83.

²⁸ Locke, *Political Essays*, 83.

²⁹ Norman P. Barry, *Modern Siyaset Teorisi*, çev. Mustafa Erdoğan - Yusuf Şahin, (Ankara: Liberte Yayınları, 2012), 125.

³⁰ Baradat, *Siyasal İdeolojiler Kökenleri ve Etkileri*, 95.

³¹ Thomas Hobbes, *Leviathan*, çev. Semih Lim, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007), 145.

korumak amacıyla yapacakları tek şey, birleşerek direktme gücünü alt edebilecek bir güç birliği oluşturmak, bu güçleri bir tek dürtücü güçle idare etmek ve işbirliği yapmak olarak gördüğü doğa durumuna benzemektedir.³² Ancak Locke, bu olguların gerçekleşmesi için de doğa durumunda geçerli olacak bir doğa yasasını da zorunlu görmekteydi. Dolayısıyla kendi çıkarlarını da düşünen rasyonel bir varlık olan insan bu yasayı keşfetmeye muktedirdir.

Bununla birlikte Schultz; Locke'un, bencilliği insan doğasının olumlu bir özelliği olarak gördüğünü söylemektedir. İnsanlar, arzularına bağımlı bireyler olsa da bitmek bilmeyen zevk arayışı, mecburi olarak onların bencil olduğunu göstermez. Maksat diğerlerine zarar vermekten ziyade bireyin kendini geliştirmek olduğu müddetçe, bireysel özgürlüğün esası olarak mutluluk arayışının ahlaki ve rasyonel olacağını ifade etmektedir. Bu özellikler, onların aynı zamanda ortak çıkarlar için harekete geçmelerini olanaklı kılar.³³ Schultz'un bu ifadeleri, Locke'un düalist insan doğası anlayışını benimsediğini göstermektedir.³⁴

Son olarak Locke'un, insan doğasına yönelik bakışı iyimser olsa da ancak insanın çabasıyla elde ettiği mülkiyetinin yine de saldırılara açık olduğunu söylemektedir. Locke, iyi niyetin bozulduğu ve zor kullanmanın olduğu doğa durumunda yaşanan istenmeyen olayların savaş halini neden olduğunu söylemektedir.³⁵ Dolayısıyla bu savaş hali, Locke'a göre insanın tecavüzlerine açık olan ve artık mülkiyetin korunamadığı bir duruma neden olmaktadır. Bu sebeple ona göre toplumsal sözleşmenin ve insan özgürlüğünün temelini de oluşturan mülkiyeti korumak esastır.

2.2. Mülkiyet Anlayışı

Locke'un mülkiyet anlayışının çıkış noktasının, Tanrı'nın eseri olan aynı zamanda akılla keşfedilen temel doğa yasası olduğunu belirtmiştik. Locke aynı zamanda bu temel doğa yasasının insanoğlunun varlığını sürdürmesini emrettiğini de söylemektedir. Çünkü Tanrı, yeryüzünü ve yeryüzü üzerindeki varlıkları yaratmasının gerekçesini de insanın varlığını sürdürebilmesinde görmektedir. Bu yüzden yeryüzü insanoğlunun mülkiyetidir. Locke'a göre, insanların yeryüzü üzerinde eşit biçimde ortaklaşa haklarının olduğunu kabul etmek zorunludur.³⁶ Görüldüğü üzere Locke, akıl yasasının faal olduğu tabiat halini betimlerken, mülkiyeti bir hak olarak görür. Ayrıca insanın sahip olduğu mülkiyet doğa kanununun koruması altındadır. Öyleyse, Locke'un mülkiyetten kastettiği şey nedir?

Locke, mülkiyete iki farklı mana yüklemektedir. Birinci olarak, sahip olunan özel mallar anlamında "property"³⁷, ikinci olarak ise "yaşam, özgürlük ve malları"

³² Jean Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, İstanbul: (Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006), 23.

³³ Tannenbaum - Schultz, *Siyasi Düşüncenin Tarihi*, 244.

³⁴ Tannenbaum - Schultz, *Siyasi Düşüncenin Tarihi*, 247.

³⁵ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, 81.

³⁶ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, s.23-24.

³⁷ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay*, 17.

da kapsayan "possession" dur.³⁸ Yani ikinci anlamda mülkiyet daha kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Bu durumda mülkiyet nasıl elde edilecektir?

Baradat, Locke'un, politik teoriyle ekonomiyi birleştiren ilk düşünür olduğunu söyler. O, bu durumu, Locke'un, siyasal düşünceye en mühim katkısı olarak değerlendirmektedir.³⁹ Bununla birlikte Adnan Güriz, Locke'un, Roma hukukuna esin veren mülkiyet anlayışından⁴⁰ ayrılarak insanın bir şeylere emek vermesi sayesinde onun mülkiyeti olacağını belirtmiştir. İnsanın vücudu ve kolları onun mülküdür. Dolayısıyla insanın vücudu ve kolları sayesinde elde ettiği emekte onundur.⁴¹ Nitekim Locke'a göre, doğadaki her şey ortak kullanıma sunulmuş olsa da, mülkiyetinin temelinde yine insanın kendisi vardır. Başkalarına ait olmayan şey insanın kendi emeğiyle elde ettiği şeydir. Bu yüzden ortak kullanımına ait değildir.⁴² Bu bağlamda Locke, insanın kendi özgür iradesiyle ve emeğiyle elde ettiği şeyin kullanımında özgür olduğunu ifade eder. Bu yüzden Locke'ta mülkiyet aynı zamanda bireyi özgürleştiren şey olarak görülebilir.

Bununla birlikte Locke, Hugo Grotius'un (1583-1645) öncelediği şu düşünceleri paylaşmaktadır: Grotius, insanın hayat hakkını yani en tabii olan hakkını dahi mülkiyet kavramına dâhil eder: "Vücudu, insanın dünyaya birlikte getirdiği ilk mülküdür".⁴³ Bu yüzden Grotius, köleliği de meşru görmektedir. Harpte tutsak düşen biri hayatını kurtarmaya karşılık olarak vücudu üzerinde tasarrufta bulunabilir yani onu satabilir; zira bedeni onun mülküdür bedeni de her mülk gibi alınıp satılabilir ve başkasının hizmetine verilebilir.⁴⁴ Ancak Locke'un insanın vücudunu mülk olarak görmesi onun özgürleştirmesine neden olur, yoksa bu düşünce Locke'un köleliği meşru gördüğü anlamına gelmemektedir. Onun mülkiyetin elde edilmesine yönelik düşünceleri ise şöyledir: "*Doğanın imkân tanıdığı ve üzerinde koruduğu şeylerden, insan emeğini kattığı ve kendine ait olan bir şeylerle birleştirdiği şeyi bu durumun dışına çıkarır ve bu yolla o şeyi mülkiyeti haline getirir. Bu şey doğanın içine koyduğu ortaklaşa durumdan kişinin kendisi tarafından çıkarıldığından, emekle bu şeye diğer insanların ortaklaşa hakkını dışlayan bir şeyler eklenmiştir. Bu emek emekçinin tartışılmaz mülkiyeti olduğundan, en azından diğerleri için de kâfi miktar ve nitelikte ortaklaşa şeyin kaldığı yerde, emeğini bir kez katan dışında hiçbir kişi o şeye dair bir hak iddia edemez.*"⁴⁵

Locke bu düşüncesiyle ortak olan mülkten insanın emeği sonucunda ona ait olanı çekip almaktadır. Mülkiyetin kazanılmasında bilhassa emeğin önemine değ-

³⁸ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay*, 48.

³⁹ Baradat, *Siyasal İdeolojiler Kökenleri ve Etkileri*, 95.

⁴⁰ Roma hukukunun özel mülkiyet nazariyesi, topluluk üyelerince kullanılan bir şeyin kişinin belli bir gayeye tahsisi halinde mülkiyet hakkının meydana geldiği varsayımına dayanıyordu. Detaylı bilgi için bk. Adnan Güriz, *Hukuk Felsefesi* (Ankara: Siyasal Kitapevi, 2011), 186-187

⁴¹ Güriz, *Hukuk Felsefesi*, 187.

⁴² Locke, *Concerning Civil Government Second Essay*, 17.

⁴³ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012), 188.

⁴⁴ Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 188.

⁴⁵ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay*, 17.

nen Locke, sözlerini şu cümlelerle sürdürmektedir: “Toprak üzerinde değer oluşması emek sayesinde olur. Yediğimiz ekmeğin içinde sayılması gereken emek sadece çiftçinin meşakkati, orakçı ve harmancının zahmeti fırıncının teri değildir. (...) ekmek yapılmasına gerekli çok sayıdaki diğer aleti yapanların emeklerinin tümü emek hesabına kaydedilmelidir.”⁴⁶

Locke’a göre Tanrı dünyayı insanların faydaları gayesiyle ve yeryüzünden kazanmaya muktedir oldukları en üst yaşam rahatlıkları elde etsinler diye vermiştir. Böylece Locke; dünyanın devamlı olarak işlenmiş halde kalmasını istemekte, insanların çalışıp emek harcayarak yaşamalarını arzu etmekte bir nevi ortak ilkel hayattan kurtulmaları gerektiğini düşünmektedir.⁴⁷ Locke; bu yüzden mülkiyet kuralını, yani her insanın kullanabildiği kadarına sahip olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu anlayışın aynı zamanda her insanın hiç kimseyi sıkıntıya sokmaksızın mülk edinebilmesi, dünyada hâlâ geçerli olacağını belirtmektedir.⁴⁸

Bununla birlikte Locke, özel mülkiyetin büyük önem taşıdığını ileri sürmektedir.⁴⁹ Çünkü Locke’a göre tabiat kanunu, insanların mülk edinebilmelerini meşru görmüştür. Ancak bu kanun onlara mülk kazanmanın ölçüsü hususunda muayyen sınırlamalar koymaktadır.⁵⁰ Bundan dolayı Locke, insanın tüketebileceğinden fazlasını edinmesinin yararsız ve anlaşılmaz olduğunu söylemektedir.⁵¹ Locke, sınırsız birikime karşı çıkmakla da kalmaz ve Tanrı’nın insanı, istediği zaman açlıktan öldürebileceği biçimde bir başkasının acımasına terk etmediğini de ifade etmektedir. Çünkü insanı yaratan Tanrı, ona göre insanın varlığını sürdüreceği araçları da yaratmıştır.⁵² Locke’a göre herkesin efendisi olan Tanrı’nın insanlardan hiç kimseye yeryüzünde kendi payına düşen şeyler bakımından mülkiyet vermemiştir; aksine yoksul kardeşe mülkiyet sahibi kardeşin fazla olan malı üzerinde bir hak vermiştir. Bundan dolayı ihtiyacı olan kişinin acil gereksinimleri söz konusu olduğu durumda bu, istem meşru biçimde reddedilemez.⁵³ Yani Locke’un Tanrı’nın emirlerinden kaynaklanan bir dağıtım modelini de savunduğu söylenebilir. Bu dağıtım modeli dezavantajlı olan kardeş lehinedir.

Ancak Locke’a göre muhtaç olan kardeşe yardım edebilmenin bazı şartları vardır: Örneğin herhangi birinin mal-mülk içinde ve bir bolluk durumunda olması gerekmektedir. Böylece kişi kardeşini bu bolluğun dışında tutamaz. Zira kişi yardımını esirgerse kardeşinin telef olmasına izin vermiş olacak bu ise Tanrı katında günah sayılacaktır.⁵⁴ Locke neden insanın sınırsız birikim yapacağını ve kardeşini

⁴⁶ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay*, 25.

⁴⁷ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay*, 20.

⁴⁸ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay*, 22.

⁴⁹ Baradat, *Siyasal İdeolojiler Kökenleri ve Etkileri*, 86.

⁵⁰ Fahri Bakırcı, *John Locke’un Mülkiyet Anlayışı* (Ankara: Babil Yayıncılık, 2004), 299-300.

⁵¹ Bakırcı, *John Locke’un Mülkiyet Anlayışı*, 345.

⁵² John Locke, *Two Treatises of Government: And a Letter concerning Toleration*, (ed.), Ian Shapiro, (New Haven, CT: Yale University Press, 2003), 29.

⁵³ Locke, *Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration*, 29.

⁵⁴ Locke, *Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration*, 30.

sahip olduğu mülkiyetinden dışlayacağını düşünmektedir? Nitekim daha önce de ifade ettiğimiz gibi, insanın bir bencil tarafının olduğunu kabul etmektedir.

Bencillik söz konusu olduğunda buna benzer bir yaklaşım 17. yüzyıl filozoflarından Hobbes'ta görülmektedir. Doğa durumunda insanların eşit fakat bencil olmalarından kaynaklanan ve güvensizliğin olduğu bir durumdan bahsetmektedir.⁵⁵ Locke'ta, insanın bencil yönüne değinmektedir. Ancak Locke daha önce de ifade edildiği üzere insanın doğuştan düalist bir yapıda olduğunu söylemekte ve insanın iyiye meyilli olduğunu düşünmektedir.

Şöyle ki Locke'tan aktarıldığı üzere, o, insan doğasının çift yapıda olduğunu ve bu yüzden insanın bir taraftan sınırsız arzulara sahipken, öte yandan ise pazarlıklara ve akitlere bağlı kalmak için isteklerine dizgin vurma gerektiğini algılayacak kadar rasyonel olduğunu söylemektedir.⁵⁶ Daha önce ifade edildiği gibi, Schultz da Locke'un ikili (düalist) insan doğası anlayışını benimsediğini söylemişti. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Locke, doğa durumunda insanların sınırsız istekleri ve bencil tarafının sınırlanmasının gerekliliğini belirtmektedir. Eğer bunlar sınırlanmazsa sorumluluklarının ihlali anlamına gelecektir. Locke'un insanın bencil olduğuna dair görüşüne kısaca değindik. Ancak Locke doğa durumunda meydana gelen ihlallerin özellikle mülkiyetin tecavüzlere açık olmasına neden olarak gördüğü insanın bencil yönünü de tetikleyen paranın kullanılmasıdır.

Locke; dünyanın bazı kısımlarında paranın devreye girmesiyle, insan ve stok artışının toprağı az ve muayyen miktarda kıymetli duruma getirdiğini söylemektedir. Bu yüzden bazı topluluklar, ülkelerinin topraklarına belirli sınırlar koymak durumunda kaldılar. Böylece bu topluluklar kendi içlerinde kendi toplumlarının özel mülkiyetlerini ihlallerin önüne geçmek için yasalar düzenlediler. Özellikle emek ve çalışmanın ürünü mülkiyeti sözleşmeyle kurumsallaştırmış oldular.⁵⁷

Baradat'ın da söylediği gibi, Locke organize toplum meydana gelmeden ilk olarak özel mülkiyetin ortaya çıktığını ifade etmektedir. Yani devlet ya da toplum mülkiyeti değil, mülkiyet devleti veya toplumu yaratmıştır. Locke, insanların özgürlüğünü sağlamaya destek olmasından dolayı, şahsi mülkiyetin insanlık durumu için elzem olduğunu kabul etmektedir.⁵⁸ Locke, özgürlük durumunu başkasından müsaade istemeksizin tabiat kanununun sınırları içinde eylemlerini tertipleyecekleri bir sahiplik hali olarak görmektedir. Sahiplikten maksadı ise daha önce de ifade edildiği gibi "hayat, özgürlük, mülkiyet"tir.⁵⁹ Her ne kadar Locke bu haklarını temel doğal haklar görsen de onun kişinin özel mülkiyet hakkına ayrı bir önem verdiği söylenebilir. Böylelikle devletin temelinde mülkiyetin korunmasını koymuştur.⁶⁰ Bu yüzden devlet, mülkü korumak ve güvenliği sağlamakla yükümlü sınırları

⁵⁵ Hobbes, *Leviathan*, 11.

⁵⁶ Mehmet Ali Ağaogulları, vd., *Kral-Devletten Ulus-Devlete* (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları), 2009, 186.

⁵⁷ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay*, 26.

⁵⁸ Baradat, *Siyasal İdeolojiler Kökenleri ve Etkileri*, 97.

⁵⁹ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay*, 6.

⁶⁰ Güriz, *Hukuk Felsefesi*, 187.

belirlenmiş minimal devlet olacaktır.

Hardy Boullion, Locke'tan aktardığı üzere, "devlet hiçbir zaman tebaasını yok etme, boyunduruk altına alma veya kasden sömürme hakkına sahip" olmadığını ifade etmektedir.⁶¹ Hatta Boullion; insanlığın korunması ile ilgili doğal yasadan sarf-ı nazar edilecek olursa, Locke için yasama gücünün en yüce güç olduğunu söylemektedir. Bu yüzden Locke, gerçekliği ve doğruluğu tartışılmıyacak kanunların yönetenlerin keyfilikliğini durduracağını belirtir.⁶² Ancak Locke, mülkiyetin meşruluğu konusunda o kadar ileri gider ki mülkiyet, Locke'ta insan hayatını da içeren bir anlayışa dönüşür. Nitekim Locke'a göre bir kumandanın bir askere vazifesi dâhilinde yaşamına bile mal olacak bir emir verebilir. Ancak Locke, bir kumandanın askerin özel mülkiyetine ait bir kuruşu dahi isteyemeyeceğini ifade eder. Locke kumandanın bir askere, görevini yerine getirmese ölüm cezası dahi verebileceğini ama askerin mülkiyetini paylaşmazsa ona hiçbir ceza verilemeyeceğini söylemektedir.⁶³ Görüldüğü üzere Locke hiç kimsenin hatta sözleşmeyle oluşturulan devletin bile herhangi bir şahsın mülkünü rızası olmadan kısmen veya tamamen elinden alamayacağını vurgulamaktadır. Çünkü bu durum toplumsal hedeften şaşma anlamına gelir. Ancak Locke'un burada ironi yapmadığı açıktır. İnsanın sahip olduğu mülkiyetin hayatını da kapsadığını ifade etmektedir. Zira Locke, sahiplik anlamında yani geniş anlamda mülkiyet söz konusu olunca değer verdiği üç sacayağından (hayat, özgürlük ve özel mülkiyet) en önemlisi olan yaşam hakkını da içeren mülkiyet hakkını savunduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla Locke'a göre Baradat tarafından ifade edildiği gibi toplum mülkiyeti değil, mülkiyetin toplumu ya da devleti yarattığı görülmektedir. Bu yüzden Locke'un, özel mülkiyeti insanlık durumu için zorunlu gördüğünü belirtmeliyiz. Zira Locke insanların özgürlüğünü sağlamanın teminatı olarak özel mülkiyetin korunmasını gerekli görmektedir. Bu anlayış da serbest piyasa koşullarını, ekonomik liberalizm anlayışını ya da kapitalist bir sistemi onaylayan minimal devleti gerektirecektir denilebilir.

2.3. Toplum Sözleşmesi ve Devlet Anlayışı

Burada öncelikle Locke'un toplumsal sözleşmeye neden gereksinim duyduğunu ve sonrasında toplumsal sözleşmenin ürünü olacak devletin nasıl olması gerektiğine dair görüşlerine yer vereceğiz.

Başlangıçta doğanın kanunları önünde özgür ve eşit olan insanların belli haklarını teminat altına almak, daha güvenli bir birliktelik sağlamak amacıyla toplumsal sözleşme düşüncesi ortaya çıkmıştır.⁶⁴ Çünkü Locke; doğa durumunda herkesin bir başkası kadar kral, her insan bir başkasının dengi olduğundan, doğruluk ve adaletin kuvvetli savunucuları olmayanlar daha büyük kısmı oluşturduklarında, insanın bu vaziyette sahip olduğu kazanımları kullanımının bir hayli güvensiz ol-

⁶¹ Hardy Boullion, *John Locke*, çev. Ali İbrahim Savaş, (Ankara: Liberte Yayınları, 1998), 25.

⁶² Boullion, *John Locke*, 25-26.

⁶³ Locke, *Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration*, 162.

⁶⁴ Didier, *John Locke*, 64.

duğunu söylemektedir.⁶⁵ Bundan dolayı Locke, doğa durumunda insanlar arasındaki ilişkilerin sürdürülebilir olması için gerekli olan yasama, yürütme ve yargılama mercisinin doğa durumunda bulunmamasını da bir handicap olarak görmekte ve bu durumu şöyle açıklamaktadır: “İspatlanmış olduğu gibi, insan dünyaya diğer tüm insanlarla eşit biçimde tam bir özgürlük hakkıyla ve doğa yasasının sağladığı bütün hakların ve ayrıcalıkların baskısız bir kullanımıyla doğduğundan doğa tarafından, yalnızca mülkiyetini; yaşamı, özgürlüğü ve servetini başkalarının vereceği zararlara ve saldırılara karşı koruma iktidarına sahip kılınmamıştır.”⁶⁶ Bu nedenle “İnsan, içinde bulunduğu doğanın yasaları çerçevesinde, iki temel hakka sahiptir: ilki kendini ve etrafındakileri koruma hakkı diğeri ise kendine ve mülkiyetine karşı işlenen suçları cezalandırma hakkı. Bu birinci hakkını, bir toplum içinde var olduğu için o toplumun koyduğu yasalar dolayısıyla devreder. Cezalandırmaya dair ikinci hakından da tamamen vazgeçer”.⁶⁷ Locke'un bu ifadelerinden anlaşılacağı gibi insanların toplum oluşturmalarının amacı güvenliklerinin tesisi ve mülkiyetlerini huzur içinde kullanabilme haklarını teminat altına almaktır.

Locke'a göre toplumun üyeleri arasında işlenmiş olan çeşitli ihlallere karşı, üyelere verilecek yaptırımın ne olacağına ilişkin karar veren bir yönetim yokluğu ve bu yüzden üyelere herhangi birine, üye olmayan herhangi bir kişi aracılığıyla verilen zararın tazminini sağlayacak bir iktidara (ki bu savaş ve barış iktidarındır) ihtiyaç duyulmaktadır.⁶⁸ Bunu sağlamanın yolunun sözleşmeden geçtiğini düşünmektedir. Yani sözleşme yapılmasının gerekçesi Locke'a göre, doğa durumunda yaratılan bu güvensiz durumdan çıkıştır. Locke, Platon (428-427/348-347) ve Aristoteles'in (384-322) de görüşlerini onaylayarak, insanın tek başına yaratılmadığını, insanın bir toplum içerisinde yaşamak zorunda olduğunu kabul etmektedir.⁶⁹ Kişinin kendisini doğal özgürlüğünden mahrum bırakmasının ve toplum bağları içine koymasının biricik amacı, mülkiyetlerinin emniyetli bir kullanımı ve rahat bir yaşam sürdürmesi amacıyla başka kişilerle bir topluluğa dâhil olma ve bütünleşme hususunda uzlaşmaktır.⁷⁰ Locke, bu birleşmenin az sayıda kişi ile yapılabileceğini ve geride kalanların özgürlüğünü zedelemeyeceğini vurgulamaktadır. Nitekim o, sözleşmenin dışında kalanların, doğa durumunda özgürlük içinde yaşayabileceğini ve diledikleri zaman topluluk ve yönetim oluşturmak üzerine anlaşabileceklerini belirtmektedir. Ancak meydana gelecek birleşmelerde, eylemde bulunma ve karar verme çoğunluk tarafından gerçekleştirilecektir.⁷¹

Bu bağlamda iki ayrı rızadan bahseden Locke, insanların bir toplum meydana getirmek amacıyla müşterek olarak gösterdikleri rızanın açık bir rıza olduğunu söylemektedir. İkinci rıza, örtük bir rızadır. İnsanlar bu örtük rıza ile çoğunluğun

⁶⁵ Locke, *Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration*, 154.

⁶⁶ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay*, 48.

⁶⁷ Locke, *Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration*, 155-156.

⁶⁸ Locke, *Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration*, 156-157.

⁶⁹ Ömer Özden, “John Locke'da Liberal Demokrasi”, *Ayraç Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi*, 3, (2006), 22.

⁷⁰ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay*, 48.

⁷¹ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay*, 54.

kararına tabi olacaklarını da onaylamış olurlar. Nitekim bir araya gelerek bir cemiyet oluşturan insanlar, tabiat halindeki iktidarlarına sona erdirmişler ve sonrasında da çoğunluğun tahakkümünü kabul etmişlerdir. Ve onlar aynı zamanda çoğunlukta olanları kendileri hakkında kararlarda yetki vermişlerdir. Dolayısıyla, bir toplum meydana getirmek için açık rızalarıyla bir araya gelen insanlar, aynı zamanda çoğunluğun istencine uyacakları hususunda kapalı bir rıza gösterirler.⁷² Sonuç olarak Locke politik toplumun ya da uygar yönetimin ve bununla birlikte devletin inşasını düşünmektedir.

Peki, Locke'un toplum sözleşmesi sonucunda kurulan devletten anladığı şey nedir? Locke'un devletten anladığı, Heywood'un da ifade ettiği gibi, doğal haklar olarak gördüğü "hayat, mülkiyet ve özgürlük" haklarını güvence altına alacak bununla birlikte yargılama işini üstlenecek ve yasalar yapacak, toplumsal sözleşmenin ürünü olan minimal devlettir.⁷³ Locke hatırlanacağı üzere doğa durumunun başlangıcında mutluluğun, özgürlüğün olduğunu; özgürlük ve eşitliğin alabildiğine hüküm sürdüğünü söylemekteydi.⁷⁴ Bu yüzden Locke devleti bireye ve sözleşmeye dayandırarak mutlak olmamak şartıyla, sınırlı bir politik yönetimi yani minimal devleti, teorik açıdan şekillenmesini gerekli görmektedir.⁷⁵ Bir değerlendirme yaparsak, aslında Locke doğa durumunda varolan doğal hakların sözleşmeyle birlikte kurulacak medeni toplumda da geçerli olduğunu söylemektedir.

Son olarak sözleşme teorisyenlerinden biri olan Locke'un, insanların daha huzurlu ve güvenli bir ortam oluşturabilmek için yasa yapma haklarını toplum adına devlete devrettiklerini, devletin temel amacının ise mülkiyeti korumak olduğunu ifade etmektedir. Devlet denilen aygıt çoğunluğun iradesi ile oluşturulmuştur.⁷⁶ Bu yüzden Locke, sınırsız yetkilerle donatılmış bir iktidar olamayacağını ve devletin sahip olacağı yetkinin sınırlı olması gerektiğini ifade etmektedir. Bilhassa yönetim ile ilgili düşünceleri, Locke'un demokratik ve özgürlükçü bir tutumunun güçlü bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Toplum sözleşmesi ve devlet anlayışını değerlendirdikten sonra politik liberalizmin inşasında önemli bir yeri bulunan kuvvetler ayrılığı anlayışına değinebiliriz.

2.4. Kuvvetler Ayrılığı Fikri

Devletin yönetiminde güçler ayrılığını gerekli gören Locke'a göre yasama iktidarı, devlet gücünün, topluluğun ve topluluk üyelerinin muhafaza edilmeleri için nasıl kullanacağını yönlendiren bir güçtür.⁷⁷ Yani yasama gücü daha elzemdir. Çünkü devletin nasıl yönetileceğini belirleyen yasadır.

Yine yasama, sadece devletin üstünde iktidar olmakla kalmaz aynı zamanda topluluğun onu bir kez yerleştirdiği ellerde mukaddes ve değiştirilemez özellikte-

⁷² Ahmet Cevizci, *On Yedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi* (Bursa: Asa Kitabevi, 2007), 322-323.

⁷³ Heywood, *Siyaset*, 51.

⁷⁴ Öktem, *Sosyoloji ve Felsefenin Verileriyle Devlet ve Hukuk Felsefesi Akımları*, 176.

⁷⁵ Aytakin Yılmaz, *Çağdaş Siyasal Akımlar* (Ankara: Vadi Yayınları, 2003), 34.

⁷⁶ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay*, 54-55.

⁷⁷ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay*, 81.

dir; yaptırımını kamu tarafından seçilmiş ve atanmış olduğu bu yasamadan almayan kişiler yasanın gücüne ve zorlayıcılığına sahip olamaz. Kanun koyucuların iktidarı ise en son toplumun kamusal yararıyla sınırlıdır.⁷⁸ Locke'un devlet yönetiminde yasama organını bir adım daha önde tutmuş olması onun yaşadığı çağı, dik-kate olarak değerlendirdiğimizde halkın egemenliğini savunan demokratik ve özgürlükçü bir düşünür olduğunu söyleyebiliriz.

Öte yandan Locke iktidarı, savaşa ve barışa karar verme, birlikler ve ittifaklar oluşturma ve devletsiz olan topluluklarla her türlü işlemi yerine getirme yetkisini içeren yürütme veya federatif iktidar diye ayırmaktadır.⁷⁹ Locke bu iki iktidarı şöyle belirtmektedir: Yürütme iktidarı toplumun yerel kanunlarının kendi içinde tüm araçları üstünde yürütülmesi iken; diğeri dışarıda kendisinden fayda ya da zarar gelebilecek bütün herkese karşı kamu güvenliği ve çıkarının idaresini kapsadığından kendi aralarında gerçekten ayrı olmalarına karşın yine de hemen hemen birleşiktirler. Locke federatif yönetimin iyi ya da kötü yönetilmesinin devlet için büyük önem arz etmesine rağmen bu yönetim çıkarılmış yerleşik pozitif kanunlarla yönlendirilme bakımından yürütmeden daha az uygun koşullarda olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla Locke, kamu faydası gereğince idare edilebilmesi için mecburi olarak kamu yararını ellerinde tutanların anlayış ve vukufuna bırakılmasının zaruri olduğunu ifade eder.⁸⁰

Bir değerlendirme yaparsak, Locke, keskin bir erkler ayrılığını belirtmemiş daha naif bir erkler ayrılığında bahsetmiştir. Yani Locke, devletin yasama ve yürütme kuvvetleri yanında federatif bir erkin de bulunduğunu belirtmiştir. Bizim bugün Birleşmiş Milletler veya uluslarüstü sözleşmeler diye ifade ettiğimiz, federatif yetki Locke'a göre savaş ve barış yapma ve antlaşmalar imzalama yetkisi olması bakımından önemlidir.⁸¹

2.5. Hoşgörü, Cinsiyet, Sınıf ve Yurttaşlık Anlayışı

2.5.1. Hoşgörü

Locke, *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup* adlı eserinde temelde inançlara karşı yönetimin tutumunun nasıl olması gerektiğine dair açıklamalar yapmaktadır. Bu küçük kitap Locke'un bir nevi laiklik vurgusu yaptığı eseridir. Bu anlayışın Locke'un inşa ettiği politik liberalizm kuramının da temel özelliğini oluşturduğunu görmekteyiz. Locke, bu eserinde özgürlüklere ve farklılıklara vurgu yapmaktadır. Bu eserde Locke; dinî inancı nedeniyle ne putperest ne Müslüman ne de Yahudi, devletteki medeni haklarından yoksun bırakılmayacağını belirtmektedir. Locke, bu anlayışını İncil'e bakarak İncil'in böyle bir şeyi emretmeyeceğini gerekçe gösterir.⁸²

⁷⁸ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay*, 75.

⁷⁹ Locke, *Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration*, 165.

⁸⁰ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, 96-97.

⁸¹ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay*, 81-83.

⁸² Locke, *A Letter Concerning Toleration*, 48.

Bununla birlikte Locke, birbiriyle bağlantılı gördüğü iki özgürlük alanını yani politik ve dinsel özgürlükleri bu eserinde vurgulamıştır. Zira Locke, bir toplumda dinsel toleranstan bahsedilmesi için, politik yönetimin din üzerinde hiçbir tahakkümü ya da zorlaması olmaması gerektiğini düşünmektedir. Bu yüzden Locke: “Siyasî yönetimin işlerini, din işlerinden kesinlikle ayırt etmeyi ve ikisi arasına âdil sınırlar koymayı bütün her şeyin üzerinde zorunlu buluyorum. Eğer bu yapılmazsa, bir tarafta insan ruhunun çıkarlarıyla ilgilenenler yahut en azından ilgilendiklerini iddia edenler ile, öte tarafta devleti koruyan yahut en azından koruduklarını ileri sürenler arasında sürekli ortaya çıkacak olan ihtilâflara son verilmez”⁸³ demiştir.

Dolayısıyla Locke, daha önce de ifade edildiği gibi devletin koruma altına alması gereken “sivil çıkarlar, yaşam, özgürlük, sağlık ve beden dinlenmesi ve para, araziler, evler, eşyalar” vb. maddi şeylerin mülkiyeti⁸⁴ olduğunu söylemektedir. Her kim olursa olsun, bu şeylerin korunması için oluşturulmuş kamu adaleti ve eşitliği kanunlarını çiğnemeye kalkışırca, bu kişilerin faydalandığı ve faydalanması gereken sivil çıkarlardan ve yararlarından yoksun bırakılması gerektiğini yahut onları cezalandırarak mâni olunması gerektiğini belirtmektedir.⁸⁵ İktidarın tüm yargılama yetkisinin, yalnızca sivil mevzuları kapsadığını; bütün sivil güç, hak ve hâkimiyetin, sadece bu şeylerin gelişmesini teşvik etme kaygısıyla sınırlandırılabilirceğidir. Bununla birlikte Tanrı tarafından ruhların iyiliği sivil-politik yönetime bırakılamaz; zira Tanrı, hiç kimseye bir diğerini kendi dinini mecbur kılmaya açık bir yetki vermemiştir. Bu yüzden hiç kimse istese dahi, imanını başkasının buyruklarına uyduramaz.⁸⁶ Gerçek dinin bütün yaşamı ve gücü, aklın samimi ve tamamıyla ikna edilmesine bağlıdır. Ruhların iyiliği, yetkisi yalnızca dış güce bağlı olduğu için politik yönetim hiçbir şekilde inisiyatif alıp ruhların iyiliği adına müdahalede bulunamaz. İdrakin doğası öyledir ki, dış baskıyla hiçbir şekilde inanışa zorlanamaz.⁸⁷

Locke; bir taraftan inanç noktasında politik yönetimin bireylere müdahalesini sorgularken diğer taraftan kiliseyi, onun yanında kabul olunan ve ruhlarının selameti için geçerli olduğuna hükmettikleri tarzda Tanrı’ya toplu halde ibadet etmek amacıyla kendi arzularıyla toplanmış istekli insanlar meclisi olarak tanımlayacaktır. Hiç kimse doğuştan bir kiliseye ya da mezhebe bağlı olmadığı gibi bir kimse gönüllü olarak bir araya geldiği topluluğun doktrininde hatalı olan yahut ibadetinde aykırı gelen herhangi bir şey bulursa da bu topluluğu terk etmek, neden ona girdiği zamanki kadar hür olmasın diye düşünür.⁸⁸ Locke; kiliseye olan eleştirisini, İsa’nın öğretilerine dayanmayan ve cennete kabul edilecek kişileri arasından kovan bir yapının, İsa’nın Kilisesi diye adlandırılmayacağını söylemektedir.⁸⁹ Locke, böylece kilisenin yerini bilmesini bireylerin inançlarına saygılı olmasını dü-

⁸³ Locke, *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*, 31.

⁸⁴ John Locke, *A Letter Concerning Toleration*, 7.

⁸⁵ Locke, *A Letter Concerning Toleration*, 7-8.

⁸⁶ Locke, *A Letter Concerning Toleration*, 8.

⁸⁷ Locke, *A Letter Concerning Toleration*, 9.

⁸⁸ Locke, *A Letter Concerning Toleration*, 10-11.

⁸⁹ Locke, *Locke, Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration*, 222.

şünmektedir.

Hiçbir kilisenin hoşgörü vazifesi nedeniyle o denli ikazdan sonra, topluluğun yasalarına karşı cürüm işlemeyi ısrarla sürdüren hiç kimseyi koynunda barındırmakla sorumlu tutulamayacağını düşünen Locke, topluluğun kefaleti ve cemiyetin varoluş koşulu olduğundan, onların yok sayılmasına hiçbir eleştiri olmaksızın izin verilirse, bu toplumun anında çözüleceğini ifade eder. Ancak afroz etmek, afroz edilen kişiyi önceden sahip olduğu sivil menfaatlerinden yoksun bırakamaz. Bu yüzden sivil- politik hayatı ancak hukuk devleti altındaki yönetim tesis edebilir.⁹⁰

Locke sivil yönetimin kiliseye ya da kilisenin sivil yönetime yeni haklar vermesinin söz konusu olmadığını ifade etmektedir. Öyle ki, sivil yönetimin başında bulunan kişi, herhangi bir kilisenin mensubu olması veya ondan ayrılması, kilisenin özgür ve gönüllü topluluk olarak daima önceden olduğu gibi kalmasına engel değildir.⁹¹ Bununla birlikte sivil yönetim için meşru görülen herhangi bir şey, kilise için yasaklı olamaz. Ancak Locke kişilerin müşterek mutluluğuna zararlı olan ve bu nedenle de yasalarla engellenmiş olan şeylere kiliselerin kutsal ritüellerinde müsaade etmemeleri gerektiğini ifade eder. Öte yandan politik iktidar kamu yararını bahane ederek otoritesini, herhangi bir kiliseye baskı yaparak meşrulaştırmaya çalışmamalıdır.⁹² Locke'un, bu sözünden de anlaşıldığı gibi, politik iktidar ile kilisenin birbirlerinin alanlarına müdahil olmasını arzu etmemektedir. Öte yandan Locke'un yaşadığı dönemin çalkantılı olması ve hoşgörü ihtiyacının en çok arzulandığı bir zamanda bilinçaltında yer eden dinî inanç* ve yaşadığı dönemin koşulları göz önüne alındığında iki grubu hoşgörü anlayışının dışında tutmuştur. Birinci grup ateistler, diğer grup ise Katoliklerdir. Ateistlerin, Tanrı'nın mevcudiyetini inkâr ettikleri için hoş görülmemesi gerektiğini düşünmektedir. Toplumu bir arada tutan sözler, sözleşmeler ve yeminlerin bir tanrıtanımaç üzerinde hiçbir tesiri olmadığı gibi düşüncede dahi olsa, Tanrı'yı işin içinden çıkarmak, her şeyin dağılıp bozulmasına neden olduğunu düşünmektedir; ayrıca, tanrıtanımaçlıkları nedeniyle onlar, dinin yapabileceği her şeyi yıkıp çökerttikleri için tolerans ayrıcalığını da kaybederler.⁹³ Ama bu düşüncesinde zaman onu haksız çıkarmıştır. Günümüzde ateistlerin varlığı söz konusu olmasına rağmen, ateistlerin düşüncelerinin kendilerini bağladığı ve dini tahrip edemedikleri ortadadır, dinler halen varlığını sürdürmektedir. Artan dünya nüfusu ile birlikte inanan sayısı da buna paralel olarak artmıştır. Katoliklere yönelttiği suçlamaları diğer mezhepler için de yöneltmek pekâlâ mümkündür. Sadece Katoliklerin dışlanması da manidardır. Anlaşılan Locke'un, ateistler ve Katolikler söz konusu olunca hoşgörü anlayışından taviz verdiği görülmektedir.

⁹⁰ Locke, *A Letter Concerning Toleration*, 11.

⁹¹ Locke, *A Letter Concerning Toleration*, 15.

⁹² Locke, *A Letter Concerning Toleration*, 31.

* Radikal Protestanlık: XVII. yüzyıldan sonra Protestanlığın Püriten kanalımdan türeyen akımıdır. Detaylı bilgi için bk. Fuat Aydın, "Melekût", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 4 Mayıs 2015).

⁹³ Locke, *A Letter Concerning Toleration*, 43.

Ancak Schultz'un Locke'tan aktardığı üzere yanlış inançları açıkça dile getiren ya da uygulayan kişilerin para cezasına çarptırılması, hapsedilmesi, hatta öldürülmesine karşı Locke'un sadece dinî hoşgörü lehinde görüş belirtmekle kalmadığını aynı zamanda zulmü ve güç kullanımını da eleştirdiğini söyler.⁹⁴ Schultz, Locke'un politikacıların gayelerinin, inanan ve inanmayan kişilerinin kanaatlerinin doğruluğuna ve yanlışlığına hükmetmek değil, devletin güvenlik ve esenliğini sağlamak olduğunu ifade etmektedir.⁹⁵ Sonuç olarak Locke'un dinî hoşgörü anlayışına bazı eleştiriler yöneltilebilse de yaşadığı dönem göz önüne alındığında hoşgörü ve çokkültürlülük anlayışı noktasında Locke'un farkındalık yarattığını söyleyebiliriz.

2.5.2. Cinsiyet, Sınıf ve Yurttaşlık

Locke'un öncelikle cinsiyete nasıl baktığını belirlemeliyiz; çünkü ebeveyn otoritesinin kimde olduğuna ve evliliğin amacının ne olduğuna ilişkin bakışı önemlidir. Locke'un evlilik yolu ile ortaya çıkan cemiyetlerde kimi vakit son karar mevzusunda onun aldığı pozisyon önem arz etmektedir. Çünkü Boullion'un aktardığına göre Locke, "Bu 'son karar'ın doğal olarak daha kuvvetli ve yetenekli olan erkeğin payına" düştüğünü söylemektedir.⁹⁶ Nitekim Locke, bu kararın yalnızca ortak çıkarlar ve mülkiyetle ilgili konuları kapsadığını ifade etmektedir.⁹⁷ Bu ifadelerden anlaşıldığı gibi Locke, erkeğin bir adım önde olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla kadınlara ilişkin negatif ayrımcılık yaptığını söyleyebiliriz.

Schultz'un da aktardığı gibi Locke, kadınların insan olduklarını; ancak doğaları gereği rasyonel olmadıklarını ifade etmektedir. Locke, kadınların, bir evlilik sözleşmesine istekli olarak girmeye yetecek kadar akla malik oldukları kanaatinde dir.⁹⁸ Locke *Yönetim Üzerine İnceleme* adlı eserinde kadınlar hakkındaki düşüncelerini şu ifadelerle sürdürmektedir: "*Tanrı, Âdem'e Havva üzerinde ya da erkeklerle kadınları üzerinde herhangi bir otorite vermemekte, fakat sadece kadınların kaderlerinin ne olacağını önceden söylemektedir. Kadının kocasına tabi olması gerektiğini Tanrı'nın kendi takdiriyle nasıl emretmiş olduğunu, insanoğlunun yasalarının ve ulusların geleneklerinde genellikle öyle buyurmuş olmalarından anlıyoruz, ben bu tabiiyetin doğada da bir temeli olduğunu kabul ediyorum.*"⁹⁹

Locke'un bu ifadeleri kadınların toplumdaki yeri konusunda geleneksel kalıpların dışına çıkmadığını göstermektedir. Schultz, Locke'un kadınları rasyonelliklerinin gereği kadar gelişmemesinden dolayı onların üstüne düşen görevlerin aile ve ekonomik ilişkilerle sınırlı olduğunu ifade etmektedir. Bu yüzden, onların politik katılımın dışında kalacaklarını söylemektedir. Schultz bunun, Locke'un başlangıçta doğa durumundaki eşitlikçiliğin, köktenci evrenselliğinin altını oyduğunu

⁹⁴ Tannenbaum - Schultz, *Siyasi Düşüncenin Tarihi*, 249.

⁹⁵ Tannenbaum - Schultz, *Siyasi Düşüncenin Tarihi*, 249.

⁹⁶ Boullion, *John Locke*, 22.

⁹⁷ Boullion, *John Locke*, 22.

⁹⁸ Tannenbaum - Schultz, *Siyasi Düşüncenin Tarihi*, 252.

⁹⁹ Locke, *Yönetim Üzerine İnceleme*, 48.

ifade eder ve Locke'un teorisini mantıksal sonuçlarına taşıyamadığını düşünür.¹⁰⁰ Schultz'un Locke'a yaptığı eleştiri haklı bir eleştiri gibi durmaktadır. Çünkü bireyin temel hak ve özgürlüklerini savunan Locke'un sonrasında kadınlar için bu sözleri sarf etmesi insan hakları ve demokrasi açısından değerlendirildiğinde Locke'un eleştirilmesini gerektirir.

Locke, çocuklar ile ilgili olarak ise şu düşünceleri paylaşmaktadır: Anne baların çocukları üzerinde ellerinde bulundurdukları iktidarı, onlara yüklenmiş bir sorumluluk olarak görmektedir. Locke çocukların akıl balığı oluncaya kadar zihinlerini bilgilendirmek ve çocukların cahil kalmasını önlemek ebeveynlerin yapması gereken şeyler olduğunu söylemektedir.¹⁰¹

Dolayısıyla kadınlara ve çocuklara dair düşüncelerinde geleneksel kalıpların dışına çıkamayan Locke, yurttaşlık hakkı söz konusu olduğunda kadınları bu haktan mahrum bıraktığını söyleyebiliriz. Bununla birlikte Locke, yurttaşlık hakkından yoksun kalacak kesimlere yoksulları ve emekçileri de eklemektedir. Yoksullar ve emekçilerin, örtük olarak politik toplumu oluşturamayacağını çünkü politik toplumun sadece mülkiyet sahibi sınıftan oluşacağını dile getirmektedir. Ona göre aklını kullanamayanlar da yurttaşlık hakkından yararlanamazlar. Nitekim Locke bu grupta yer alanları; yani sözleşme dışında kalanları çocuklar, çalışmayı sevmeyenler, deliler, doğaları gereği duygusal olanlar ve çaresizler olarak görmektedir.¹⁰² Özetlersek liberal demokrasi anlayışını ve bu bağlamda bireyin temel hak ve özgürlüklerini savunan Locke'un kadınları, çocukları, emekçileri, suçluları ve akıl sahibi olmayanları yurttaşlığın dışında bıraktığını söyleyebiliriz. Bu kesimleri yurttaş saymadığı gibi politik haktan yoksun bırakmıştır. Gerçi mülk edinme noktasında emeğe vurgu yapan Locke'un emekçileri politik sistemin dışında bırakması düşündürücüdür.

2.6. Halkın Yönetime Direnme Hakkı ve Yönetimin Çözülmesi

Politik iktidarın kaynağını toplumda gören Locke, bu yüzden her zaman için toplumun direnme hakkının saklı olduğunu söylemektedir. Ancak toplumun yönetime direnmesi için bazı şartların oluşması gerektiğini şu sözlerle ifade etmektedir.

İlk olarak Locke, yasama organının devlette egemenliğin temsilcisi olduğunu kabul etmektedir. Yasama gücü, ödev ve yetkilerini başka bir organa devredemez ve halkı oluşturanların yaşamları ve servetleri üzerinde keyfi tasarrufta bulunamaz. Çünkü yasama gücü kişilerin topluma girmeden önceki "hayat, özgürlük ve mülkiyet" gibi sahip hakları korumak durumundadır.¹⁰³

İkinci olarak, Locke doğa kanununun yazısız olduğunu ve bu kanunun insanların akıllarında mevcut olduğunu söylemektedir. Bundan dolayı, insanların arzu ya da çıkar yüzünden yasayı hatalı yorumlayan ve yanlış uygulayan kurumsallaşmış

¹⁰⁰ Tannenbaum - Schultz, *Siyasi Düşüncenin Tarihi*, 255.

¹⁰¹ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay*, 32.

¹⁰² Ağaoğulları, vd., *Kral-Devletten Ulus-Devlete*, 193.

¹⁰³ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay* 76.

bir yargı olmadığı yerde hatalar noktasında ikna edilemeyeceklerini ifade etmektedir. İnsanlar toplum haline geçmeleri mülkiyetlerini güvence altına almak içindir.¹⁰⁴ Eğer iktidar mülkiyeti güvence altına alamazsa, doğa durumundaki belirsizlik haline kaçınılmaz olarak yeniden geçilecektir.

Üçüncü olarak, Locke'a göre hiçbir insandan kendi onayı olmadan mülkiyetinden hiçbir parça alınamaz. Yani Locke halkın onayını almış temsilcilerin onların onayı olmadan vergi koyamayacaklarını belirtmektedir. Çünkü iktidarın, halkın onayı olmadan vergi koyması Locke'a göre kişinin temel mülkiyet hakkının ihlali anlamına gelmektedir. Bu da yönetimin kuruluş gayesine terstir ve direnme hakkının doğmasına neden olur.¹⁰⁵

Dördüncü olarak ise, yasa yapma hakkının başkasına devredilemeyeceğini söylemektedir. Çünkü bu iktidarın sadece halk tarafından aktarılacağını ifade etmektedir. Ona göre halkın onayını alan yasama iktidarının amacı sadece yasalar yapmaktır. Bundan dolayı yasa yapma otoritesini başkasına devredemez.¹⁰⁶ Eğer devredilirse halk bu durumda direnme hakkını kullanır.

Son olarak kurulan N. Barry'in de ifade ettiği gibi Locke'un devlet anlayışının şekillenmesinde hukukun doğal olduğu görüşü önemlidir. Zira iktidarın, kendisini gerçekleştiren bireylerin amaçlarının ötesinde hiçbir gücü yoktur ve devlet doğal hukuka bağlıdır. Bu yüzden vatandaşlar ona karşı kendini korumaya ve direnmeye devam edebilirler.¹⁰⁷

Direnme ve isyan hakkının hangi koşullarda gerçekleşeceğine değindikten sonra Locke'un *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme* adlı eserinin bir başka bölümünde ise yönetimin nasıl çözüleceğini tartışmaktadır. O halde, yönetim nasıl çözülecek? Bu soruyu cevaplamadan önce, Locke yönetimin çözülmesi ile toplumun çözülmesi arasındaki farkı ortaya koymaktadır.

Locke topluluğu meydan getiren ve insanları tabiat halinin dışına çıkararak tek politik topluma dâhil eden şeyin birleşmek ya da yek vücut olmaktan geçtiğini söyler.¹⁰⁸ Bu birliğin bozulmasının nedeni ve belki de yegâne sebebi onlara karşı fetihle bulunan bir dış gücün akınıdır. Bu durumda kendi emniyetini sağlama ve başının çaresine bakma özgürlüğü ile birlikte daha önce içinde bulunduğu hale geri dönmesine sebep olur. Toplum çözülmeye başladığında ise o toplumun iktidarının da ömrünün uzun olamayacağı katidir.¹⁰⁹

Yönetimler ise önce yasama değiştirildiğinde çözülür. Yasama, sağladığı hakemlikle kişiler arasındaki savaş durumuna son veren bir durumdur. Yasama devletin biçim almasına, ona yaşam ve birlik veren ruhudur. Bu yüzden yasama bölündüğünde ya da dağıldığında hemen ardından tıpkı bir organizma gibi çözülme ve

¹⁰⁴ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay* 77.

¹⁰⁵ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay* 79.

¹⁰⁶ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay* 81.

¹⁰⁷ Barry, *Modern Siyaset Teorisi*, 125.

¹⁰⁸ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay*, 118.

¹⁰⁹ Locke, *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*, 138.

ölüm gelir.¹¹⁰

Bununla birlikte Locke'a göre, kişilerin haklarının müdafaası için artık adaletli yönetiminin olmadığı cemiyet içinde gücü yönlendirecek ya da kamunun ihtiyaçlarını giderecek yönetimin de bulunmadığı dolayısıyla böylesi bir durumda yönetimin ortadan kalkacağıdır. Yine Locke'a göre, yasamanın ya da hükümdarın kendilerine inananların güvenini boşa çıkarmaları ve uyruğunun mülkiyetine saldırmaya kalkışmaları durumunda yasama ya da hükümdar görevini yerine getirememiştir. Bu sebeple Locke, insanların topluma girmelerinin nedeni olarak onların mülkiyetlerinin korunmaması ve ihlal edilmesin de görmektedir.¹¹¹ Locke bu durumun sonunda meydana gelecek olan ayaklanmanın kişilere karşı olmadığını ancak yalnızca anayasalarla ve yönetim kanunlarıyla kurulan yetkeye bir karşıtlık olduğu için anayasaları ve yönetim kanunlarını zor yoluyla çiğneyenler ve güç yoluyla meşrulaştıranlar her kimse hakikaten ve bütünüyle asi olacaklardır.¹¹²

Locke hem yürütme organının hem de yasama organının haklarını iyi niyetle kullanılmaması durumunda ihtilalin meşruluğunu düşünmektedir. İktidarın, haklarını kötüye kullanması durumunda halk ihtilal yoluna gidebilir. Eğer yasama organı yurttaşların "hayat, özgürlük ve mülkiyet" haklarına tecavüz ederse, bu durumda hükümler halka dönecektir. Bu durumda halk yeni bir yasama organı oluşturabilir. Locke'a göre ihtilali gerçekleştiren halk meşru müdafaa hakkını kullanmaktadır.¹¹³ Kimi Locke yorumcularına göre, yönetme hakkının asıl kaynağı halka aittir. Dolayısıyla iktidar, eğer halkın güvenini boşa çıkarırsa direnme gücü doğmaktadır. Bununla birlikte iktidar ile millet arasındaki ilişki sadece bir sözleşmeye değil, aynı zamanda bir itimata dayalı ilişkidir. Bu yüzden, iktidar milletin güvenini kötüye kullandığında halk, iktidara verdiği yönetme görevini onlardan geri alacaktır.¹¹⁴

Sonuç

Döneminin düşünce mimarlarından ve liberalizmin kurucu isimlerinden olan John Locke, politik liberalizm anlayışını, *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup ve Yönetim Üzerine İki İnceleme* isimli klasik niteliğindeki ana eserlerinde ortaya koymuştur. Locke, bu eserlerinde sadece yaşadığı kasvetli dönemi ve toplumsal hareketleri irdelememiş aynı zamanda yaşadığı dönemdeki toplumsal ve politik problemlerin çözümüne yönelik çözümlerde üretmiştir. Nitekim Locke, bu çalışmalarıyla döneminde "kölelik, hukuk devleti, toplumsal sözleşme, toplumsal düzen" gibi ilerici fikirleriyle öne çıkmaktadır. Bununla birlikte Locke, bu çalışmalarında şehir ve politika ilişkisi kurarak "yasama, mülkiyet, hoşgörü, cinsiyet, negatif özgürlük, din ve çokkültürlülük" gibi konuları gündeme getirerek birlikte yaşamının formülünü sunmaktadır. Zira Locke, bu metinlerinde aynı zamanda nasıl bir devlette yaşanıl-

¹¹⁰ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay* 119.

¹¹¹ Locke, *Concerning Civil Government Second Essay* 122-123.

¹¹² Locke, *Concerning Civil Government Second Essay* 126.

¹¹³ Güriz, *Hukuk Felsefesi*, 189.

¹¹⁴ Bakırcı, *John Locke'un Mülkiyet Anlayışı*, 291-292.

ması gerektiği yönündeki bir sorunun da cevabını temelde eşit ve özgür olarak dünyaya gelen insanların "hayat, özgürlük ve mülkiyet" haklarını teminat altına alan, sınırları hukukla belirlenmiş bir devlet olarak vermektedir. Bununla birlikte Locke, sınırları belirlenmiş bir devlette bireyin kendini gerçekleştirmesine imkân tanyanın da negatif özgürlük olduğunu söylemektedir.

Nitekim Locke, savunduğu klasik liberalizm anlayışında negatif özgürlüğü dışardan gelen fiziki müdahale olmaması¹¹⁵ şeklinde tanımlamaktadır. Locke, kişileri ancak negatif özgürlük şeklinde tanımlanan bir bağımsızlık anlayışının özgürleştireceğine inanır. Locke'un bu düşüncesi devlet ve birey arasındaki ilişkiyi belirleme açısından önemli olduğu gibi insan hakları ve demokrasi açısından da değerlidir. Çünkü burada sınırlanan devlet iken, hak ve özgürlükleri genişleyen bireydir. Bu bağlamda Locke'un bu özgürlük anlayışı günümüzde de bir imkân olarak görülebilir. Zira Locke'un bu özgürlük anlayışına yani "dışardan müdahale olmaması" düşüncesine katkı da bulunan Isaiah Berlin (1909-1997) negatif özgürlüğü "bir şeyden özgürlük" diye adlandıracaktır. Berlin, Locke ve diğer özgürlükçü düşünürlerin¹¹⁶ "kişisel özgürlüğün hiçbir şekilde ihlâl edilmemesi gereken muayyen bir asgari alanının var olması gerektiği kanaatini"¹¹⁷ taşıdıklarını belirtmektedir. Bu bağlamda negatif özgürlük devletin birey üzerindeki yetkileri sınırlanırken bireyin temel hak ve özgürlükleri genişlemektedir.

Locke'un bir başka önemli yönü politik ve dinî hoşgörüyü yer verdiği düşünceleridir. Locke, yazdığı metinlerinde bilhassa yönetimin inananlara ve inanmayanlara eşit mesafede durabilmesi gerektiğini anlatmaktadır. Dolayısıyla Locke, devlet ve dinî müesseselerin birbirlerinin alanına müdahil olmamaları hususunu açıkça vurgulamaktadır. Aynı zamanda Locke, dinî ve politik hoşgörü lehinde olduğu gibi iktidarın ya da yönetimin azınlıklara eziyet etmesini ve şiddet kullanımını doğru bulmamaktadır. Nitekim Locke, liberal demokrasi anlayışıyla politik ve dinî hoşgörü ortamının birlikte yaşamayı da mümkün kılacağını ifade etmektedir. Hatta Locke'un bu hoşgörü anlayışı günümüzde dinî azınlıklar ve diğer azınlıklar düşünüldüğünde daha da genişletilebilir ve bu azınlıkların kamusal alandan yeterli ölçüde pay almaları söz konusu olabilir.

Öte yandan Locke, din ve inanç söz konusu olduğunda devletin alanını sınırlamakta ve devletin tarafsız olması gerektiğini savunmaktadır. Bu çerçevede Locke'un devlet yönetiminde laiklik vurgusu yapması ve yasama organını bir adım daha önde tutmuş olması, yaşadığı çağı da dikkate alarak değerlendirdiğimizde onun ne kadar demokratik ve özgürlükçü bir düşünür olduğu daha iyi görülebilmektedir. Özellikle günümüzde yaşanan özgürlük, demokrasi, adalet ve mülkiyet gibi tartışmalarda Locke'un düşünceleri önem kazanmaktadır. Örneğin Baradat, Locke'un, politik teoriyle ekonomiyi birleştiren ilk düşünür olduğunu söylemişti.

¹¹⁵ Yılmaz, *Çağdaş Siyasal Akımlar*, 37.

¹¹⁶ Isaiah Berlin bu düşünürlerin, John Stuart Mill (1806-1873), Benjamin Constant (1767-1830) ve Alexis de Tocqueville (1835-1859) gibi filozoflar olduğunu söylemektedir. bk. Isaiah, Berlin. "İki Özgürlük Kavramı", *Liberal Düşünce Dergisi*, 46 (2007), 63.

¹¹⁷ Berlin, "İki Özgürlük Kavramı", 63, 69.

Hatta o, bu durumu, Locke'un, siyasal düşünceye de en önemli katkısı olarak görmekteydi. Nitekim Locke'un sınırları hukukla belirlenmiş bir minimal devlet anlayışı ve negatif özgürlük vurgusu serbest piyasa koşulları ve ekonomik liberalizmi de destekleyen görüşler olarak değerlendirildiğinde Locke'un bu düşüncelerinin günümüzde de politik ve ekonomik açıdan karşılığı olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla Locke'un bu düşünceleri günümüzde kapitalist bir sistemi onaylayan ve minimal devleti onaylayan düşünörlere de temel oluşturmaktadır.

Bitirirken Locke'un kendi döneminde ifade ettiği, özgürlük, eşitlik, mülkiyet, hoşgörü, çokkültürlülük, birlikte yaşama ve azınlık hakları vb. konularındaki düşüncelerinin günümüzde de politik tartışmaların merkezinde olduğunu söyleyebiliriz. Bilhassa günümüzde insan hakları ve demokrasi tartışmalarında Locke'un kullandığı kavramlar ve argümanlar hâlâ güncelliğini korumakta ve yapılan bu tartışmalarda önem arz etmektedir. Bundan başka Locke'un insanların bir arada yaşamasına imkân tanıyan sözleşmecî yaklaşımı günümüzde yapılmış ve ileri de yapılacak toplumsal mutabakatlar söz konusu olduğunda referans noktası olarak alınabilir. Nitekim John Locke'un sözleşmecî anlayışı özgürlüklere ve farklılıklara vurgu yapan toplumsal mutabakatlar için bir imkân olarak görülebilir ve günümüzde uluslararası sözleşmelerle teminat altına alınabilir.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The author declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Ağaoğulları, Mehmet Ali, vd. *Kral-Devletten Ulus-Devlete*. Ankara: İmge Yayınevi, 2. Basım, 2009.
- Aydın, Fuat. "Melekût". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim 4 Mayıs 2015. <https://islamansiklopedisi.org.tr/melekut-ilahi-hukumranlik>
- Bakırcı, Fahri. *John Locke'un Mülkiyet Anlayışı*. Ankara: Babil Yayıncılık, 2004.
- Baradat, Leon P. *Siyasal İdeolojiler Kökenleri ve Etkileri*. çev. Abdurahman Aydın. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012.
- Baryy, Norman P. *Modern Siyaset Teorisi*. çev. Mustafa Erdoğan - Yusuf Şahin. Ankara: Liberte Yayınları, 3. Basım, 2012.
- Berktaş, Fatmagül. "Liberalizm". *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. ed. H. Birsın Örs. 47-114. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 6. Basım, 2013.
- Berlin, Isaiah. "İki Özgürlük Kavramı". *Liberal Düşünce Dergisi*, 46 (2007): 59-72.
- Birler, Ömür. "Liberalizm". *Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*. ed. Gökhan Atılğan - E. Atilla Aytekin. 299-313. İstanbul: Yordam Kitap, 4. Basım, 2014.
- Boullion, Hardy. *John Locke*. çev. A. İbrahim Savaş. Ankara: Liberte Yayınları, 1998.
- Brennan, Jason. *Liberteryenizm*. çev. Atilla Yayla. Ankara: Liberte Yayınları, 2015.
- Can, Nevzat. *Siyaset Felsefesi Problemleri*. Ankara: Elis Yayınları, 2005.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe*. İstanbul: Sentez Yayıncılık. 2. Basım, 2008.
- Cevizci, Ahmet. *On Yedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi*. Bursa: Asa Kitabevi, 2. Basım, 2007.
- Didier, Jean. *John Locke*. çev. Atakan Altınörs. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2009.
- Erdem, Hüsameddin. *Felsefeye Giriş*. Konya: Hü-Er Yayıncılık, 2013.
- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 23. Basım, 2012.
- Güriz, Adnan. *Hukuk Felsefesi*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 9. Basım, 2011.

- Heywood, Andrew. *Siyaset*. çev. B. Berat Özipek vd. Ankara: Adres Yayınları, 8. Basım, 2013.
- Hobbes, Thomas. *Leviathan*. çev. Semih Lim. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 10. Basım, 2007.
- Locke, John. *A Letter Concerning Toleration*. Trans. William Popple, PDF: N.P, Pennsylvania State University, 1998.
- Locke, John. *Concerning Civil Government, Second Essay an Essay concerning the True Original Extent and End of Civil Government*. Trans. William Popple, PDF: Pennsylvania State University, 1998.
- Locke, John. *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*. çev. Melih Yürüşen. Ankara: Liberte Yayınları, 5. Basım, 1998.
- Locke, John. *Political Essays*. Ed. Mark Goldie, UK: Cambridge Press, 2002.
- Locke, John. *Two Treatises of Government: And a Letter Concerning Toleration*. Ed. Ian Shapiro, New Haven, CT: Yale University Press, 2003.
- Locke, John. *Yönetim Üzerine İkinci İnceleme*. çev. Fahri Bakırcı. Ankara: Ebabil Yayınları, 2. Basım, 2012.
- Locke, John. *Yönetim Üzerine İnceleme*. çev. Fahri Bakırcı. Ankara: Kırlangıç Yayınevi, 2007.
- Öktem, Niyazi. *Sosyoloji ve Felsefenin Verileriyle Devlet ve Hukuk Felsefesi Akımları*. İstanbul: Der Yayınevi, 1993.
- Özden, Ömer. "John Locke'da Liberal Demokrasi". *Ayraç Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi* 3, (2006), 21-25.
- Roskin, Michael. *Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür*, çev. Bahattin Seçilmişoğlu, Ankara: Adres Yayınları, 4. Basım, 2013.
- Rousseau, Jean Jacques. *Toplum Sözleşmesi*. çev. Vedat Günyol. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 3. Basım, 2006.
- Sabine, George. *Yakın Siyasal Düşünceler Tarihi*. çev. Özer Ozankaya. İstanbul: Cem Yayınevi, 4. Basım, 2000.
- Strauss, Leo. *Politika Felsefesi Nedir?*. çev. S. Zelyüt Hünler. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000.
- Tannenbaum, G. Donalt - Schultz, David. *Siyasi Düşüncenin Tarihi*. Ankara: Liberte Yayınları, 5. Basım, 2010.
- Yayla, Atilla. *Siyaset Teorisine Giriş*. İstanbul: Kesit Yayınları, 5. Basım, 2012.
- Yılmaz, AYTEKİN. *Çağdaş Siyasal Akımlar*. Ankara: Vadi Yayınları, 2. Basım, 2003.